

ŚRODKI ARTYSTYCZNE

Podstawa programowa języka polskiego począwszy od szkoły podstawowej nakłada na nauczyciela obowiązek przygotowania ucznia do odbioru tekstu kultury z wyczuleniem na specyfikę tworzywa artystycznego. Pracę nad analizą wiersza na wszystkich poziomach edukacyjnych ułatwi nauczycielowi zestawienie najczęściej stosowanych środków artystycznych.

nazwa	znaczenie	funkcja
aliteracja	Powtórzenie jednakowych układów głoskowych na początku kolejnych wersów lub sąsiadujących wyrazów, sposób instrumentacji głoskowej	Funkcja poetycka, uwydatnienie budowy wiersza, gra słów, muzyczność, efekt brzmieniowy,
anabaza	wypowiedź "na stronie", naruszenie konwencji scenicznej lub narracyjnej	Ironia, dystans autora, funkcja metaliteracka
anadiploza	Powtórzenie następujących po sobie słów jako rozwinięcie dalszego ciągu wypowiedzi	popis retoryki i zręczności oratorskiej.
anafora	Powtórzenie tego samego wyrazu na początku kolejnych wersów, zdań, strof lub segmentów wypowiedzi	Funkcja poetycka, uwydatnienie budowy, zaakcentowanie pewnych znaczeń, wzmacnia spójność tekstu, efekt brzmieniowy,
anagram	Gra słów: jedno można uznać za przekształcenia innych w wyniku przestawienia liter	Funkcja poetycka, uniezwyklenie języka, wydobywanie jego potencjalnych możliwości, zabawa
anakolut	Błąd składniowy	Funkcja poetycka, uniezwyklenie, upotocznienie wypowiedzi, funkcja fatyczna, metajęzykowa
animizacja	Uczłowieczające przedstawienie zjawisk świata pozaludzkiego lub abstrakcji, odmiana animizacji	Funkcja poetycka, środek mniej skonwencjonalizowany niż personifikacja, nie likwiduje właściwego, bytowego charakteru zjawiska, nie przemienia go w ludzką postać, ale wyposaża w ludzkie cechy, sposoby zachowań i odczuwania, psychizacja przyrody, alienacja człowieka
antymetabola	Konstrukcja dwuczęściowa, antytetyczna, powtarzająca wyrazy, zmieniając ich kolejność, formy gramatyczne i funkcje składniowe.	popis retoryki i zręczności oratorskiej.
antyteza	Zestawienie skonstrastowanych zdań	Funkcja poetycka, popis retoryki, wizja świata na opak, paradoks życia, ukazanie sprzeczności i niejednoznaczności świata
apokopa	Odcięcie głoski na końcu wyrazu	funkcja fatyczna, metajęzykowa,

		dla rymu
apostrofa	Uroczysty, bezpośredni zwrot do adresata	Funkcja poetycka, nadanie wypowiedzi charakteru literackości, retorycznego patosu; efekt brzmieniowy, Funkcja impresywna, retoryczność i perswazyjność wypowiedzi,
asyndeton	Składnia zdania złożonego bez spójników	Funkcja poetycka, skrót, zwięźłość, ubytek; szybkie tempo, funkcja ekspresywna, kategoryczność
chiasm	Paralelizm składniowy, polegający na powtórzeniu członu w odwróconej kolejności	Funkcja poetycka, szczególnie ceniony w baroku ze względu na znak krzyża w schemacie graficznym, treści metafizyczne; efekt brzmieniowy,
eksklamacja – wykrzyknik	Wypowiedzenie z wykrzyknikiem, często składnik poza zdaniem, bywa apostrofą	Funkcja poetycka, wzbogacenie wypowiedzi; efekt brzmieniowy, Funkcja impresywna, retoryczność i perswazyjność wypowiedzi, nakłania odbiorcę do zwrócenia uwagi na przedmiot; funkcja ekspresywna, kategoryczność, emocjonalność, osobiste zaangażowanie mówcy
elipsa	Pominięcie jakiegoś składnika, dającego się odtworzyć na podstawie kontekstu wypowiedzi	Funkcja poetycka, znaczenie zamknięte w zwięźlejszej niż zdanie konstrukcji; Funkcja metajęzykowa, konstrukcja niekompletna,
epifora	Powtórzenie na końcu segmentów wypowiedzi	Funkcja poetycka, zamiast rymu, zabawa znaczeniem i brzmieniem
epitet	Określenie rzeczownika	Funkcja poetycka, zdobiąca, podstawowy środek artystyczny, naturalnie związany również z mową codzienną, kreowanie rzeczywistości według koncepcji twórcy, plastyczność i wizyjność
gradacja	Uszeregowanie elementów rosnąco lub malejąco	Funkcja poetycka, wzbogacenie wypowiedzi; efekt brzmieniowy, funkcja ekspresywna, charakterystyka stanu emocji podmiotu
hiperbola	Przesada, wyolbrzymienie	Funkcja poetycka, wzbogacenie wypowiedzi; funkcja ekspresywna, charakterystyka stanu emocji podmiotu, wzmocnienie wizji

		rzeczywistości; funkcja ekspresywna, charakterystyka stanu emocji podmiotu, intensywność doznań
inwersja	Niezwykły szyk wyrazów w zdaniu	Funkcja poetycka, uniezwyklenie wypowiedzi, efekt brzmieniowy, odmienność poezji od języka codziennego
katachreza	Nadużycie językowe, nowe użycie słowa poza jego dotychczasową stosowalnością	Funkcja poetycka, uniezwyklenie wypowiedzi, metaforyzacja rzeczywistości; odrealnienie; funkcja ekspresywna, wyraz emocji i niepospolitych doznań, skrót myślowy
metafora	Przemiana znaczeń ze względu na przeniesienie sensu z jednego przedmiotu na inny	Funkcja poetycka, plastyczność, kreacja świata literackiego w sposób odkrywczy i zaskakujący, związki podobieństwa, mowa poetycka, styl romantyczny
metonimia	Zastąpienie nazwy przedmiotu nazwą innego przedmiotu, będącego z nim w związku	Funkcja poetycka, związki przyległości; mowa prozatorska, styl realistyczny
mowa niezależna	Sposób przytaczania wypowiedzi postaci epickiego świata przedstawionego: narratora i bohatera	Funkcja poetycka, wzbogacenie formy wypowiedzi; obrazowość; wyrazistość postaci; funkcja metaliteracka - autonomia bohatera
oksymoron	Opozycja znaczeniowa wyrazu i jego określenia	Funkcja poetycka, uniezwyklenie wypowiedzi, metaforyzacja rzeczywistości; odrealnienie; metaforyczne przekształcenie znaczeń w kierunku paradoksu, przewrotność
Paralelizm	Powtórzenie schematu składniowego	Funkcja poetycka, wzbogacenie wypowiedzi; efekt brzmieniowy, Funkcja impresywna, retoryczność i perswazyjność wypowiedzi; nawiązania do folkloru
parenteza	Wypowiedź w nawiasie	Funkcja poetycka, metajęzykowa; retoryczność wypowiedzi; ironia; przerwanie ciągłości; efekt brzmieniowy, wypowiedź "na stronie" - anabaza
paronomazja	Zestawienie słów o podobnym brzmieniu	Funkcja poetycka, gra słów, żart językowy, popis stylistyczny; efekt brzmieniowy,
personifikacja	Przedmioty działają i mówią jak ludzie	Funkcja poetycka, podkreśla umowność świata poetyckiego,

		sztuczność konwencji literackiej
peryfraza	Zamiast nazwy - jej opis	Funkcja poetycka, obrazowość, niezwykłość wypowiedzi; funkcja ekspresywna, wyraz erudycji i niepospolitych dyspozycji mówiącego; reinterpretacja rzeczywistości przez mówiącego; może służyć manipulacji
poliptota	Powtarzanie wyrazu w różnych przypadkach	Funkcja poetycka, charakterystyka pośrednia przez język, pośpiech, zamęt.
porównanie	Uwydatnienie podobieństwa jednego zjawiska przez zestawienie go z innym	Funkcja poetycka, subiektywizacja opisu rzeczywistości, plastyczność, obrazowość
powtórzenie	Wielokrotne występowanie pewnego elementu wypowiedzi	Funkcja poetycka, wzbogacenie wypowiedzi; efekt brzmieniowy, Funkcja impresywna, retoryczność i perswazyjność wypowiedzi; podkreślenie znaczenia; magiczność; funkcja ekspresywna, stan demencji i chaosu
pytanie retoryczne	Pytanie bez wyrażenia wątpliwości, podkreślające przekonanie mówcy	Funkcja impresywna, retoryczność i perswazyjność wypowiedzi; efekt brzmieniowy, funkcja ekspresywna, zaangażowanie słuchaczy do współdziałania,
synekdocha	Jedno zamiast drugiego, zależność ilości lub zakresu	Funkcja poetycka, intensyfikacja wypowiedzi, uniezwyklenie
wyliczenie	Szereg synonimów lub równorzędnych części zdania	Funkcja poetycka, wzbogacenie wypowiedzi, efekt brzmieniowy, Funkcja impresywna, retoryczność i perswazyjność wypowiedzi
zeugma	Podporządkowanie jednemu członowi zdania kilku innych bez powtarzania go	Funkcja impresywna, retoryczność i perswazyjność wypowiedzi; Funkcja poetycka, intensyfikacja wypowiedzi, uniezwyklenie, środek szczególnie wyszukany

Michał Głowiński, Teresa Kostkiewiczowa, Al. Okopień-Sławińska, Janusz Sławiński, *Słownik terminów literackich*. Wyd. 3. Wrocław 2000.

FUNKCJA ŚRODKÓW ARTYSTYCZNYCH

NAZWA	FUNKCJA
epitet, porównanie, przenośnia, synestezja, synekdocha (metonimia), animizacja, personifikacja	opis, obrazowość, wrażenia, wizyjność, poszerzenie wyobraźni, funkcja ekspresywna, impresywna, poetycka, informatywna,
pytanie retoryczne, powtórzenie, zeugma, anafora, epifora, paralelizm, inwersja, hiperbola, gradacja, antyteza mowa zależna, niezależna, pozornie zależna	podkreślenie treści wypowiedzi, perswazja, popis oratorski, mowa, retoryka, stylizacja; efekt brzmieniowy, funkcja ekspresywna, impresywna,
Inwersja, przerzutnia, peryfrazja, paronomazja	efekt brzmieniowy, bogactwo warsztatu poetyckiego, poetyzacja, liryzm, poszerzenie pola widzenia, niejednoznaczność, podkreślenie funkcji poetyckiej, f. metaliteracka
chiasm	figura krzyża, odniesienia religijne, eschatologiczne

Opr. Barbara Gańczyk